

ที่ สค ๐๐๐๑/๕๓

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
๑๒๘ อาคารพาณิชย์ไทพลาซ่า ชั้น ๒๗ กทม. ๑๐๕๐๐

๓) มกราคม ๒๕๕๐

010 11/07
12 10 10
11 40

เรื่อง ความเห็นและข้อเสนอแนะของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
เรียน เลขาธิการคณะกรรมการรัฐมนตรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย ความเห็นและข้อเสนอแนะของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรื่อง “การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม” จำนวน ๑ ชุด พร้อมสำเนา จำนวน ๑๐๐ ชุด

ตามที่สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในคราวประชุม ครั้งที่ ๒๓/๒๕๔๙ เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๙ ได้มีมติเห็นชอบให้เสนอความเห็นและข้อเสนอแนะ เรื่อง "การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม" ต่อคณะรัฐมนตรี นั้น

ในการนี้ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ขอเสนอแนะดังกล่าว เพื่อนำเสนอต่อ คณะรัฐมนตรี โดยมีรายละเอียดปรากฏตามสิ่งที่ส่งมาด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาดำเนินการต่อไปด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถือ

John H.

(นางสาวพรรณราย ชันธุกิจ)

เลขาธิการสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สำนักกิจการสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

โทร. ๐-๒๖๑๒-๙๒๒๒ ต่อ ๒๒๕. ๒๓๑ กรุงเทพฯ

โทรสาร ๐-๒๒๑๖-๕๒๒๒

ที่ สศ ๐๐๐๑ / ๕๐

สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
๑๒๘ อาคารพญาไทพลาซ่า ถนนพญาไท กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐

๑๑ มกราคม ๒๕๕๐

เรื่อง ความเห็นและข้อเสนอแนะของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

กราบเรียน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย ความเห็นและข้อเสนอแนะเรื่อง “การเสริมสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม”

ด้วย สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยคณะทำงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้จัดให้มีการสัมมนาเรื่อง “การเสริมสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม” เพื่อระดมความเห็น และข้อเสนอแนะจากภาคีต่างๆ จากนั้นทำการรวบรวม สังเคราะห์ และสรุปเป็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเสริมสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อการพัฒนาคนไทยให้มีจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม มีคุณธรรมนำความรู้ เพื่อให้สังคมไทยเป็น “สังคมแห่งศีลธรรม” และ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน”

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในคราวประชุม ครั้งที่ ๒๓/๒๕๔๙ เมื่อวันที่ พุทธศักราชที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๙ ได้พิจารณาผลการดำเนินงานของคณะทำงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมในประเด็นดังกล่าวแล้ว มีมติให้เสนอความเห็นและข้อเสนอแนะเรื่อง “การเสริมสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม” ต่อคณะรัฐมนตรี โดยมีสาระสำคัญของความเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมจริยธรรม สรุปได้ดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาล ด้านคุณธรรมและจริยธรรม

๑.๑ รัฐบาลควรถือเรื่อง การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นวาระแห่งชาติ และเป็นนโยบายของชาติ

๑.๒ รัฐบาลควรแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม ทั้งในระดับชาติและระดับจังหวัด

๑.๓ การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นหน้าที่ของทุกคน รัฐบาลจึงควรสนับสนุนให้ทุกภาคส่วนในสังคมได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม

๑.๔ รัฐบาลควรสร้างรากฐานที่มั่นคงของสังคม รากฐานที่สำคัญ คือ จิตใจที่ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต

๑.๕ รัฐบาลควรส่งเสริมค่านิยมที่พึงประสงค์โดยดำเนินการเป็นกระบวนการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ค่านิยมที่พึงประสงค์ ได้แก่ ค่านิยมพื้นฐาน ๕ ประการ ของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

๑.๖ รัฐบาลควรส่งเสริมยกย่องบุคคล หน่วยงาน สถานศึกษา ที่ปฏิบัติตามคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อให้เป็นตัวอย่างและแบบฉบับที่ดี

๒. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

รัฐบาลควรดำเนินการอย่างจริงจัง จริงจัง และต่อเนื่อง ในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยถือเป็นวาระแห่งชาติและเป็นนโยบายที่สำคัญของประเทศ และควรแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงระดับชาติ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ แผนงานและโครงการการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง รณรงค์ให้เกิดความคิดและความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๓. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของศาสนา

รัฐบาลควรให้ความสำคัญและให้การส่งเสริมสนับสนุนการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของศาสนา เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม แก่บุคคลกลุ่มต่างๆ ตลอดจนส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความร่วมมือระหว่างศาสนิกชนของศาสนาต่างๆ

๔. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รัฐบาลควรให้ความสำคัญในการเผยแพร่พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ให้แพร่หลาย ในทุกรูปแบบเพื่อให้บุคคลทุกกลุ่มน้อมเกล้าฯ รับไปประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดความเจริญมั่นคงแก่ตนเอง สังคม และประเทศ

๕. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา

รัฐบาลควรให้มีการปฏิรูปการศึกษาอีกครั้งหนึ่งเพราะ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งถือเป็นการปฏิรูปการศึกษาที่สำคัญยังมีปัญหาในการปฏิบัติไม่สามารถทำให้การปฏิรูปการศึกษามิบรรลุผลสำเร็จ จึงควรให้มีการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยให้ทุกภาคส่วนของสังคมที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

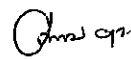
๖. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับมาตรฐานทางจริยธรรม

รัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุน ให้มีการจัดทำมาตรฐานทางจริยธรรมหรือจรรยาบรรณสำหรับบุคคลกลุ่มต่างๆ อาทิ นักการเมือง ข้าราชการ นักธุรกิจ บุคคลที่จะสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาท้องถิ่น

(รายละเอียดความเห็นและข้อเสนอแนะปรากฏตามสิ่งที่ส่งมาด้วย)

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา หากผลการพิจารณาเป็นประการใด กรุณาแจ้งให้ทราบในโอกาสแรกด้วย จะขอบคุณยิ่ง

ขอแสดงความนับถืออย่างยิ่ง

(นายโคทม อารียา)

ประธานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

โทรศัพท์ ๐ - ๒๖๑๒ - ๙๒๒๒ ต่อ ๒๒๐/๒๓๑

โทรสาร ๐ - ๒๖๑๒ - ๙๑๗๙-๘๐

ความเห็นและข้อเสนอแนะเรื่องการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม
โดย คณะทำงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม

๑. ความเป็นมา

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้จัดให้มีการสัมมนาเรื่องนโยบายสาธารณะที่เป็นวาระแห่งชาติเพื่อแก้ปัญหาและเตรียมรองรับอนาคตประเทศไทย ในวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๔๙ ที่ประชุมได้พิจารณาประเด็นปัญหานโยบายสาธารณะใน ๓ ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านวิทยาศาสตร์ และด้านสังคม

ปัญหานโยบายสาธารณะด้านสังคมที่มีความสำคัญสูงและควรกำหนดเป็นวาระแห่งชาติมี ๔ เรื่อง ดังนี้

- (๑) การป้องกันและปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชัน
- (๒) การปฏิรูปการศึกษาและการเรียนรู้
- (๓) การสร้างจิตสำนึกทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม
- (๔) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ ได้ระบุว่า คนไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤติ ค่านิยม จริยธรรม และพฤติกรรม เชื่อมโยงถึงการดำเนินชีวิต ความประพฤติ ความคิด ทศนคติและคุณธรรมของคนในสังคม สถาบันทางสังคม อาทิ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันการศึกษา มีบทบาทน้อยลงในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และพัฒนาศักยภาพคนไทย โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน

ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทย ตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ จึงมุ่งพัฒนาคนและสังคมไทย ครอบคลุม ๓ เรื่องหลักคือ

- (๑) การพัฒนาคน ให้มีคุณธรรมนำความรู้
- (๒) การเสริมสร้างสุขภาวะคนไทยให้มีสุขภาพแข็งแรงทั้งกายและใจ
- (๓) การเสริมสร้างคนไทยให้อยู่ร่วมกัน ในสังคมได้อย่างสันติสุข

๒. การดำเนินการของสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

คณะทำงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้จัดให้มีการสัมมนาเรื่อง “การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม” ในวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๔๙ เพื่อระดมความเห็นและข้อเสนอแนะจากภาคีต่างๆ รวมทั้งสมาชิกสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จากนั้นได้ทำการรวบรวมและสังเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อสรุปการสร้างจิตสำนึกทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมอย่างเป็นระบบที่ครบครันด้วยข้อมูลของปัญหาและข้อเสนอแนะต่อรัฐบาล เพื่อการพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทย ให้คนไทยมีจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม มีคุณธรรมนำความรู้ ให้สังคมไทยเป็น “สังคมแห่งศีลธรรม” และ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” ตามเป้าหมายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐

๓. ปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม

คุณธรรมเป็นเรื่องของกุศลธรรมที่ควรปลูกฝังในจิตใจ เน้นเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งรวมถึงจรรยาบรรณ ระเบียบวินัย จรรยามารยาท เป็นเรื่องของความประพฤติหรือพฤติกรรมที่พึงงามที่ควรเสริมสร้างให้เกิดขึ้น อย่างเป็นรูปธรรม คุณธรรมและจริยธรรมจึงเป็นของคู่กัน คุณธรรมเป็นเหตุให้เกิดจริยธรรม คุณธรรม และจริยธรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งย่นในการพัฒนาคน สังคม และประเทศชาติ

ในปัจจุบันสังคมไทยกำลังประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมหลายประการ อาทิ

๓.๑ ปัญหาเกี่ยวกับความคิด จิตใจ และค่านิยม

๓.๑.๑ ความคิด จิตใจ ของคนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อม ความประพฤติที่เป็นการทุจริต หลายนาง กลายเป็นสิ่งที่คนทั่วไปพากันยอมรับ ค่านิยมบางอย่างได้เปลี่ยนแปลงไป ก่อนนี้สังคมยกย่องคนดี มีคุณธรรมคนที่ประพฤติผิด ทุจริตคดโกง จะถูกประณามและไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย แต่ในปัจจุบัน สังคมกลับยกย่องคนที่มีเงิน คนที่มีตำแหน่งสูง มีอำนาจวาสนา มีชื่อเสียงแม้ว่าคนนั้นจะประพฤติผิดศีลธรรม ได้เงินมาโดยทางทุจริต

๓.๑.๒ สังคมยุคโลกาภิวัตน์ เป็นยุคของความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ข้อมูลข่าวสารและการโฆษณาจึงมีอิทธิพลต่อความคิด จิตใจ และความประพฤติของคน มากขึ้น คนไทยเป็นจำนวนไม่น้อย ได้ตกเป็นเหยื่อของข้อมูลข่าวสารและการโฆษณา ถูกอิทธิพลของวัฒนธรรม และค่านิยมจากต่างประเทศครอบงำ ลุ่มหลงในวัฒนธรรมและค่านิยมที่ไม่เหมาะสมกับคนไทย ไม่สนใจในเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม

๓.๑.๓ การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม เป็นกระบวนการที่เป็นระยะยาว ต้องเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก โดยการถ่ายทอดจากหน่วยถ่ายทอดอบรมที่สำคัญ ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน และวัด โดยอาศัยหลักการในการปลูกฝังหลายรูปแบบทั้งการสอนโดยตรงและการสอนโดยทางอ้อม เป็นเรื่องเกี่ยวกับ วัฒนธรรมซึ่งเป็นงานที่ทำได้ยากและใช้ระยะเวลานาน

๓.๒ ปัญหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคม

๓.๒.๑ ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมซึ่งเป็นเศรษฐกิจกระแสหลัก มุ่งแต่ความเจริญทางด้าน เศรษฐกิจหรือด้านวัตถุ โดยไม่ได้สนใจในเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม ทำให้คนตกเป็นทาสของวัตถุนิยมและ บริโภคนิยม เห็นเงินเป็นใหญ่ ทำให้คนมุ่งแสวงหาแต่เงินและวัตถุ มีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น เห็นแก่ผู้อื่นและ ส่วนรวมน้อยลง ขาดความเอื้ออาทรต่อกัน ไม่เห็นความสำคัญของศาสนา คุณธรรม และจริยธรรม

๓.๒.๒ ความยากจนและความยากไร้ทางวัตถุทำให้คนต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ไม่คำนึงถึง คุณธรรมและจริยธรรม เช่น มีการตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกป่าสงวน เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้เกิดภัยธรรมชาติ เช่น อุทกภัย

๓.๒.๓ การทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง ได้เพิ่มมากขึ้นและรุนแรงยิ่งขึ้น มีการทุจริตอย่างเป็น กระบวนการ มีการร่วมมือระหว่างนักการเมือง ข้าราชการ และนักธุรกิจ มีการทุจริตเงินนโยบาย ปัญหาการทุจริต

ข้อราชการบังหลวงเป็นปัญหาสังคมที่ร้ายแรง กระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของชาติ สาเหตุสำคัญของการทุจริตข้อราชการบังหลวง คือ การขาดคุณธรรมและจริยธรรม โดยเฉพาะความซื่อสัตย์สุจริต การไม่ละอายและเกรงกลัวต่อบาป การไม่รู้จักพอ

๓.๒.๔ สังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นสังคมที่เจริญทางวัตถุ แต่มีความเสื่อมทางจิตใจ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างความเจริญทางวัตถุและความเจริญทางจิตใจ เป็นเหตุให้เกิดปัญหาสังคมในด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้นและรุนแรงยิ่งขึ้น เช่น ปัญหาความไม่เป็นธรรม ปัญหาความไม่สงบและการขัดแย้งในสังคม ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม

๓.๓ ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายและการดำเนินงานของรัฐบาลในด้านศาสนา คุณธรรมและจริยธรรม

๓.๓.๑ รัฐบาลที่ผ่านมาไม่มีนโยบายที่ชัดเจนจริงจังเกี่ยวกับการทำนุบำรุงส่งเสริมศาสนา เพื่อให้สถาบันศาสนา มีความเข้มแข็งและมีบทบาทที่สำคัญในการปลูกฝัง คุณธรรมและจริยธรรมแก่ข้าราชการ ประชาชน และเยาวชน

๓.๓.๒ รัฐบาลที่ผ่านมาไม่มีนโยบายที่ชัดเจนและไม่มีการดำเนินงานอย่างจริงจัง ในการส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม เน้นแต่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและวัตถุ ไม่ได้ส่งเสริมสนับสนุนข้าราชการและคนที่มีคุณธรรมและจริยธรรมอย่างจริงจัง

๓.๓.๓ รัฐบาลที่ผ่านมาไม่ได้ใช้คุณธรรมและจริยธรรมเป็นหลักในการบริหารประเทศ และการพัฒนาประเทศ ตามพระบรมราชปณิธานในพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

๓.๓.๔ รัฐบาลที่ผ่านมาไม่ได้ปฏิบัติตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติอย่างจริงจัง แม้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ ได้กำหนดให้ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาในการบริหารและพัฒนาประเทศ แต่นโยบาย โครงการ และการดำเนินงานของรัฐบาลที่ผ่านมาหลายเรื่องกลับสวนทางกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เกิดปัญหาด้านคุณธรรมและจริยธรรม

๓.๔ ปัญหาเกี่ยวกับการศึกษา

๓.๔.๑ การปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในมาตรา ๖ ที่ว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทย ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข”

๓.๔.๒ การศึกษาที่สมบูรณ์จะต้องมีครบทั้ง ๔ ด้าน คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา ในระยะที่ผ่านมาจริยศึกษาไม่ได้รับความสนใจและการส่งเสริมสนับสนุนเท่าที่ควร วิชาเกี่ยวกับเรื่องหน้าที่พลเมืองดีและสมบัติผู้ดีถูกตัดทิ้ง ระบบและนโยบายการศึกษาไม่ได้ให้ความสำคัญแก่การปลูกฝัง และการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมเท่าที่ควร มักเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการ คือความเก่ง

ทำให้สังคมไทยมีคนเก่งที่ขาดคุณธรรมเป็นจำนวนไม่น้อย บุคคลเหล่านี้ได้ใช้ความเก่ง ในการแสวงหาประโยชน์ แก่ตนเองและพรรคพวกโดยไม่คำนึงถึงว่าจะถูกต้องและชอบธรรมหรือไม่ จะทำให้ประชาชน สังคมและประเทศชาติเดือดร้อนหรือไม่

๓.๕.๓ พ่อ แม่ ซึ่งถือเป็นครูคนแรกของลูกไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนในด้าน คุณธรรมและจริยธรรม ไม่ได้ให้เวลา ความรักและความเอาใจใส่แก่ลูกเท่าที่ควร ไม่ได้ประพฤติตนเป็นแบบอย่าง และตัวอย่างที่ดีแก่ลูก ไม่ได้ให้ภูมิคุ้มกันแก่ลูก ซึ่งได้แก่ศาสนา ไม่ได้อบรมสั่งสอนลูกในเรื่องความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญูต่เวที ความเสียสละ ความเมตตากรุณา การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนตน

๓.๕.๔ สถาบันศาสนามีบทบาทน้อยลงในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม ในการเป็นผู้นำ ของชาวบ้านในด้านจิตวิญญาณ พระสงฆ์ขาดความรู้ความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะให้เข้าถึงจิตใจของ ประชาชนและเยาวชน ไม่ได้รับโอกาสและได้รับการสนับสนุนในการเผยแผ่ธรรมะแก่ประชาชน โดยเฉพาะแก่เยาวชน ในสถานศึกษาต่างๆ และทางสื่อต่างๆ เช่น วิทยุและโทรทัศน์ พระบางรูปไม่ได้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรม วินัย ตามสมณสาธูป ทำให้เกิดปัญหาด้านคุณธรรมและจริยธรรม

๓.๕ ปัญหาเกี่ยวกับมาตรฐานทางจริยธรรม

๓.๕.๑ มาตรฐานทางจริยธรรม รวมทั้งจรรยาบรรณสำหรับบุคคลกลุ่มต่างๆ เช่น นักการเมือง ข้าราชการ นักธุรกิจ สื่อมวลชน ไม่มีผลศักดิ์สิทธิ์ นักการเมือง ข้าราชการ นักธุรกิจ และสื่อมวลชนจำนวน ไม่น้อย ไม่ได้สนใจและปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมและจรรยาบรรณที่กำหนดไว้ เพราะขาดจิตสำนึก ด้านคุณธรรมและจริยธรรม

๓.๕.๒ การพิจารณาบุคคลเข้ารับราชการหรือเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจ การพิจารณาความดี ความชอบ เช่น การเลื่อนเงินเดือน การเลื่อนตำแหน่ง ไม่ได้พิจารณาถึงมาตรฐานทางจริยธรรม การมีคุณธรรม และจริยธรรม ทำให้คนที่มีคุณธรรมไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุน คนที่ประจบสอพลอกลับได้ดี

๓.๕.๓ การสรรหาบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระไม่มีการกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรม ของผู้จะดำรงตำแหน่ง มักพิจารณาแต่ในด้านความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และวิสัยทัศน์ ไม่มีการตรวจสอบภูมิหลังและพิจารณาว่าผู้จะได้รับคัดเลือกมีมาตรฐานทางจริยธรรมหรือไม่

๓.๕.๔ การสมัครรับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ทั้งการเมืองระดับท้องถิ่น ระดับ จังหวัด ระดับชาติ เช่น การเป็นสมาชิกองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา ไม่มีการกำหนด มาตรฐานทางจริยธรรม จึงทำให้คนไม่ดีเข้ามามีอำนาจและใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูกต้องและ ชอบธรรม แสวงหาประโยชน์ให้แก่ตนเองและพรรคพวก ทำความเดือดร้อนเสียหายให้แก่ประชาชน สังคมและ ประเทศชาติ

๔ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมเสนอต่อคณะรัฐมนตรี

๔.๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาล ด้านคุณธรรมและจริยธรรม

๔.๑.๑ รัฐบาลควรถือเรื่อง การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นวาระแห่งชาติ และเป็นนโยบายของชาติ เพื่อนำประเทศโดยรวมไปสู่สังคมแห่งศีลธรรม สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐

๔.๑.๒ รัฐบาลควรแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม ทั้งในระดับชาติและระดับจังหวัด ประกอบด้วยผู้แทนของภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการมีหน้าที่ในการจัดทำยุทธศาสตร์ แผนปฏิบัติการและโครงการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมแก่บุคคลกลุ่มต่างๆ จัดให้มีการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยงานและองค์การต่างๆในการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม พิจารณาหาทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆที่เกิดขึ้น

๔.๑.๓ การสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นหน้าที่ของทุกคน รัฐบาลจึงควรสนับสนุนให้ทุกภาคส่วนในสังคมได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคธุรกิจ ภาคประชาสังคม โดยส่งเสริมให้สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา มีความเข้มแข็ง ผนึกกำลังกันและประสานงานกันอย่างใกล้ชิด ในการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมแก่ประชาชนและเยาวชนอย่างต่อเนื่องเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก

๔.๑.๔ รัฐบาลควรสร้างรากฐานที่มั่นคงของสังคม รากฐานที่สำคัญ คือ จิตใจที่ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต ตามพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า “รากฐานที่สำคัญคือ รากฐานทางจิตใจ อันได้แก่ ความหนักแน่นในความสุจริต” โดยกำหนดเรื่องการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นนโยบายและยุทธศาสตร์ที่สำคัญของชาติ เพื่อให้มีการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่บุคคลทุกกลุ่มอย่างเป็นระบบ และเป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องจนถึงระดับจิตสำนึก เกิดเป็นลักษณะนิสัย

๔.๑.๕ รัฐบาลควรส่งเสริมค่านิยมที่พึงประสงค์โดยดำเนินการเป็นกระบวนการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ค่านิยมที่พึงประสงค์ ได้แก่ค่านิยมพื้นฐาน ๕ ประการ ของคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติซึ่งได้แก่ (๑) การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียรและมีความรับผิดชอบ (๒) การประหยัดและอดออม (๓) การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย (๔) การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา (๕) ความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และค่านิยมสร้างสรรค์ของเจ้าหน้าที่ของรัฐของคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ได้แก่ (๑) การยืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง (๒) ซื่อสัตย์และมีความรับผิดชอบ (๓) โปร่งใสตรวจสอบได้ (๔) ไม่เลือกปฏิบัติ (๕) มุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน

๔.๑.๖ รัฐบาลควรส่งเสริมยกย่องบุคคล หน่วยงาน สถานศึกษา ที่ปฏิบัติตามคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อให้เป็นตัวอย่างและแบบฉบับที่ดี คนดีที่ปฏิบัติหน้าที่และปฏิบัติตามคุณธรรมและจริยธรรมควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนและได้รับการคุ้มครองไม่ให้ถูกกลั่นแกล้ง

๔.๒ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

รัฐบาลควรดำเนินการอย่างจริงจัง จริงจัง และต่อเนื่อง ในการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยถือเป็นวาระแห่งชาติและเป็นนโยบายที่สำคัญของประเทศ น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการบริหารประเทศ การพัฒนาประเทศ และในการดำเนินชีวิต

หลักการที่สำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ ทางสายกลาง ซึ่งประกอบด้วย (๑) การพอประมาณ (๒) มีเหตุผล (๓) มีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี โดยมีเงื่อนไข ๒ ประการ คือ เงื่อนไขความรู้ (รอบรู้ รอบคอบ ระมัดระวัง) และเงื่อนไขคุณธรรม (ซื่อสัตย์สุจริต ขยันอดทน สติปัญญา แบ่งปัน)

รัฐบาลควรแต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงระดับชาติ เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ แผนงานและโครงการการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง รณรงค์ให้เกิดความคิดและความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำหลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้อย่างเหมาะสมถูกต้อง จัดทำดัชนีชี้วัดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้การส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานและการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานและการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ

๔.๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของศาสนา

รัฐบาลควรให้ความสำคัญและให้การส่งเสริมสนับสนุนการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของศาสนา เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม แก่บุคคลกลุ่มต่างๆ มีรูปแบบและวิธีการเผยแพร่อย่างเหมาะสมที่สามารถเข้าถึงจิตใจของประชาชนและเยาวชน

หลักธรรมของศาสนาที่ควรเผยแพร่ มีอาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความขยันหมั่นเพียร ความอดทนอดกลั้น ความกตัญญูกตเวที ความเสียสละ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน

รัฐบาลควรส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความร่วมมือระหว่างศาสนิกชนของศาสนาต่างๆ เพื่อนำพลังของศาสนาในการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อสร้างสังคมแห่งศีลธรรม สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

๔.๔ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเผยแพร่พระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

รัฐบาลควรให้ความสำคัญในการเผยแพร่พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ให้แพร่หลาย ในทุกรูปแบบเพื่อให้บุคคลทุกกลุ่มน้อมเกล้าฯ รับไปประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดความเจริญมั่นคงแก่ตนเอง สังคม และประเทศ

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานในโอกาสต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองสิริราชสมบัติ ๖๐ ปี ล้วนทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์ เป็นประจักษ์ชัดประทีป ที่ให้แสงสว่าง ชัดความมืดที่จะช่วยในการพัฒนาคน สังคมและประเทศชาติ ให้เจริญมั่นคงอย่างยั่งยืน ที่จะช่วยป้องกันแก้ไขปัญหาสังคมที่เพิ่มมากขึ้นและรุนแรงยิ่งขึ้น ที่จะช่วยให้สังคมที่มีความขัดแย้ง มีความสงบร่มเย็น มีสันติสุข ที่จะช่วยให้บังเกิดความสามัคคีปรองดองระหว่างคนในชาติซึ่งนับถือศาสนาและมีความคิดที่แตกต่างกัน และส่งเสริมความมั่นคงของชาติ รักษาอธิปไตยและความเป็นไทยของเราให้ดำรงมั่นคงยืนยาวตลอดไป

พระบรมราชาบาทและพระราชดำรัสที่ควรเผยแพร่ให้แพร่หลาย เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึก ด้านคุณธรรมและจริยธรรมมีหลายองค์ อาทิ คุณธรรม ๔ ประการที่พระราชทานในวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕ และวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๔๙ การมีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง การส่งเสริมคนดีให้ปกครองบ้านเมือง การทำงานให้สัมฤทธิ์ผล

๔.๕ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา

รัฐบาลควรให้มีการปฏิรูปการศึกษาอีกครั้งหนึ่งเพราะ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งถือเป็นการปฏิรูปการศึกษาที่สำคัญยังมีปัญหาในการปฏิบัติ ไม่สามารถทำให้การปฏิรูปการศึกษابรรลุผล สำเร็จ จึงควรให้มีการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยให้ทุกภาคส่วนของ สังคมที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ไม่ควรใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือทางการเมือง ควรใช้การศึกษาให้ เป็นเครื่องมือและปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาคน สังคมและประเทศชาติ

ควรเปลี่ยนปรัชญาการศึกษาที่มีอยู่เดิมไปสู่หลัก “คุณธรรมนำความรู้ ส่งเสริมความดี สร้างสังคมคุณธรรม” ตามแผนพัฒนาสังคมฯ ฉบับที่ ๑๐ เพราะปัญหาสังคมที่ร้ายแรงที่สุดในปัจจุบัน คือ ปัญหาด้านคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดปัญหาและวิกฤตการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจและ สังคม จึงจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ทุกภาคส่วนของสังคมจะต้องผนึกกำลังอย่างจริงจัง จริงใจและต่อเนื่อง ในการส่งเสริม ศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม เพื่อป้องกันมิให้โลกาภิวัตน์นำไปสู่โลกาวินาศ ตามคำกล่าวของท่านพุทธทาส ภิกขุว่า “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา โลกฯ จะวินาศ”

การปฏิรูปการศึกษาที่จะบรรลุผลสำเร็จต้องดำเนินการให้ครบทั้ง ๔ ด้าน ทั้งพุทธิศึกษา จริยศึกษา หัตถศึกษา และพลศึกษา โดยเฉพาะในด้านจริยศึกษา ศาสนา และสถาบันศาสนา มีบทบาทที่สำคัญยิ่ง จะต้องเน้นการพัฒนาคนในด้านจริยธรรมให้เด็กและเยาวชนมีทัศนคติที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนา มีความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องเกี่ยวกับศาสนาที่ตนนับถือ นำหลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือไปประพฤติ ปฏิบัติ

รัฐบาลควรพัฒนาเยาวชนให้มีความฉลาดใน ๔ ด้าน ดังนี้

- (๑) ความฉลาดทางปัญญา (Intelligence Quotient หรือ IQ)
- (๒) ความฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Quotient หรือ EQ)
- (๓) ความฉลาดทางศีลธรรม (Moral Quotient หรือ MQ)
- (๔) ความฉลาดในการชนะอุปสรรค (Adversity Quotient หรือ AQ)

ควรมีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาความฉลาดของเยาวชนไทยทั้ง ๔ ด้าน ในระดับต่างๆไว้ เพื่อให้การพัฒนาเยาวชนไทยมีความฉลาดแต่ละด้านไม่ต่ำกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ เพื่อให้เยาวชนไทยมีความ รอบรู้ ความฉลาด มีจิตใจและอารมณ์ที่มั่นคงไม่เครียดและวิตกกังวล มีจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม มีความเมตตากรุณาเอื้ออาทร เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตน สามารถแก้ไขปัญหาและ อุปสรรคในชีวิตและการทำงานได้อย่างถูกต้อง

๔.๖ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับมาตรฐานทางจริยธรรม

รัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดทำมาตรฐานทางจริยธรรมหรือจรรยาบรรณสำหรับบุคคลกลุ่มต่างๆ อาทิ นักการเมือง ข้าราชการ นักธุรกิจ บุคคลที่จะสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาท้องถิ่น

รัฐบาลควรกำหนดวิธีการและมาตรการที่จะให้มีการปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมหรือจรรยาบรรณตามที่กำหนด โดยให้มีการควบคุมทางสังคมหรือการลงโทษทางสังคมแก่ผู้ฝ่าฝืนมาตรฐานทางจริยธรรมหรือจรรยาบรรณ ให้กำลังใจและรางวัลแก่ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมหรือจรรยาบรรณ

บุคคลที่เป็นผู้นำของประเทศ เช่น นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีจะต้องมีมาตรฐานทางจริยธรรมที่สูงกว่าบุคคลธรรมดา เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลสาธารณะที่ต้องรับผิดชอบในการบริหารประเทศ ในการพัฒนาประเทศ เพื่อให้ประเทศมีความเจริญมั่นคงก้าวหน้าอย่างยั่งยืน ประชาชนได้รับประโยชน์และความสุขอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม การขาดจิตสำนึกทางคุณธรรมและจริยธรรมของบุคคลกลุ่มนี้จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประเทศชาติ ทำให้ประชาชนไม่ได้รับประโยชน์และความเป็นธรรม

รัฐบาลควรใช้มาตรฐานทางจริยธรรม ระบบคุณธรรมและจริยธรรมเป็นเกณฑ์พิจารณาในการรับบุคคลเข้ารับราชการหรือทำงานในรัฐวิสาหกิจ ในการพิจารณาความดีความชอบ การเลื่อนเงินเดือน การเลื่อนตำแหน่ง เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม ป้องกันการเลือกปฏิบัติ เห็นแก่พรรคพวก เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจแก่ข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ ที่จะปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ มีผลงานที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชนสังคมและประเทศชาติ

๕. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติ

๕.๑ พ่อแม่หรือสถาบันครอบครัวมีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรม และจริยธรรมแก่ลูก โดยจะต้องปลูกฝังและอบรมลูกในด้านคุณธรรมและจริยธรรมตั้งแต่วัยเด็ก พ่อแม่ควรสร้างจิตสำนึกแก่ลูกในด้านคุณธรรมและจริยธรรม โดยสอนลูกให้คิดเป็น – คิดชอบ, พูดเป็น – พูดชอบ, ทำเป็น – ทำชอบ ให้เวลาและความอบอุ่นแก่ลูก เสียสละเวลาในการอบรมลูกในเรื่องคุณธรรมและจริยธรรม ควรปลูกฝังในเรื่องศีล ๕ ซึ่งเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐาน ให้มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป ให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ พ่อแม่ต้องทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีของลูก

๕.๒ ครูอาจารย์หรือสถาบันการศึกษามีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมแก่นักเรียนและนักศึกษา สถานศึกษาทุกแห่งควรกำหนดพันธกิจ วิสัยทัศน์และกลยุทธ์ของการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมในโรงเรียนให้สอดคล้องกับระดับการเรียนการสอนในโรงเรียน วิธีการสอนเพื่อให้เกิดจิตสำนึกทางคุณธรรมและจริยธรรมต้องสอดคล้องกับเป้าหมายที่วางไว้ โดยการสอนที่เน้นการคิดเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ได้เอง การเสริมสร้างคุณธรรมในตัวผู้เรียน ในสถานศึกษาต้องมีความชัดเจน ตั้งแต่หลักสูตรและเนื้อหา วิธีการสอนและการประเมินผล ควรพัฒนาครูซึ่งเป็นต้นแบบของคุณธรรมและจริยธรรมสร้างจิตสำนึกให้แก่ครู โดยเฉพาะครูที่สอนการศึกษาระดับต้นเพื่อให้สามารถปฏิบัติตนอย่างถูกต้อง ควรจัด

ทำโครงการสนับสนุนคุณธรรมและจริยธรรม จัดกิจกรรมทั้งในด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหาคุณธรรมและจริยธรรม

๕.๓ สถาบันศาสนามีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญในการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม โดยสร้างภูมิคุ้มกันในด้านจิตใจแก่ประชาชน โดยเฉพาะเยาวชน โดยการให้คุณธรรมนำสังคมในทุกด้าน ช่วยปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นให้ได้ พระสงฆ์และผู้นำทางศาสนาต้องเป็นหลักในการเผยแพร่คุณธรรมและจริยธรรม สร้างศรัทธาโดยให้มีปัญญากำกับด้วย ให้เกิดจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม ให้ประชาชนและเยาวชนเข้าใจและมั่นใจในเรื่องกฎแห่งกรรม เสนอให้พุทธศาสนิกชนปฏิบัติตามศีล ๕ ซึ่งถือเป็น จริยธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ให้ทุกวัดจัดพระสงฆ์ที่มีวัตรปฏิบัติอันดีงาม เป็นที่เลื่อมใสของประชาชน ทำหน้าที่ ในการประชาสัมพันธ์และงานด้านมวลชน

๕.๔ ขอให้รัฐบาลสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมแก่คณะสงฆ์ หน่วยงานราชการ องค์การทางศาสนาที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม ให้เพียงพอกับความจำเป็น เพราะการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม เป็นการพัฒนาคนที่เป็นพื้นฐานคือจิตใจเป็นการลงทุนทางสังคมที่ให้ผลตอบแทนคุ้มค่า เพราะถ้าคนได้รับการพัฒนาให้มีคุณธรรมและจริยธรรมสามารถนำความรู้ ความสามารถไปใช้ในทางสร้างสรรค์และเป็นประโยชน์ จะเป็นทรัพยากรที่มีค่าของชาติ จะช่วยพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมั่นคงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

๕.๕ ขอให้ภาครัฐฟื้นฟูฟื้นฟูคุณธรรมและจริยธรรมที่เป็นรากฐานของประเทศซึ่งกำลังตกต่ำให้มีความเจริญมั่นคง ผู้นำของประเทศควรปฏิบัติตนตามคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี การปฏิบัติถูกต้องตามกฎหมายยังไม่เพียงพอสำหรับผู้เป็นผู้นำของประเทศ ซึ่งจะต้องปฏิบัติถูกต้องตามคุณธรรมและจริยธรรมอีกด้วยจึงจะได้รับความศรัทธาและความไว้วางใจจากประชาชน

๕.๖ รัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุนโครงการ ๓ ประสาน คือ วัด บ้าน และโรงเรียน (บวร.) ให้แพร่หลายกว้างขวางยิ่งขึ้น มีการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น ให้มีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อร่วมกันยกระดับคุณธรรมและจริยธรรมของบุคคลกลุ่มต่างๆ ให้ถึงระดับจิตสำนึกจนเป็นลักษณะนิสัย เพื่อให้ประเทศไทยได้เป็นประเทศผู้นำในการสร้างสังคมแห่งศีลธรรม และสังคมแห่งการอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน

๕.๗ รัฐบาลควรส่งเสริมสนับสนุนการวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาสังคมด้านคุณธรรมและจริยธรรม การปฏิรูปสังคมไทย โดยยึดหลักคุณธรรมและจริยธรรม รวบรวมผลการวิจัยเกี่ยวกับการปลูกฝังจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่นักวิชาการได้ทำไว้เป็นจำนวนมาก เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการปลูกฝัง พัฒนา และยกระดับคุณธรรมและจริยธรรมของบุคคลกลุ่มต่างๆ ให้ถึงระดับจิตสำนึกจนเป็นลักษณะนิสัย เพื่อให้ประเทศไทยเป็นประเทศผู้นำในการสร้างสรรค์สังคมให้เป็นสังคมแห่งศีลธรรม สังคมแห่งการอยู่ร่มเย็นเป็นสุขร่วมกัน

๕.๘ รัฐบาลควรขอความร่วมมือจากสื่อมวลชน กำกับ ดูแลให้สื่อมวลชนทุกแขนงทั้งสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เสนอข่าวและเรื่องที่ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรม ยกย่องคนดีมีคุณธรรมและจริยธรรมไม่ยกย่องคนไม่ดีที่ขาดคุณธรรมและจริยธรรม เช่น คนที่ทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวง คนที่มีความประพฤติ

ขัดต่อคุณธรรมและจริยธรรม ควบคุมและป้องกันไม่ให้มีการจำหน่ายเผยแพร่สื่อที่ทำลายศีลธรรมอันดีงาม ยั่วยุ
 กามารมณ์และนิยมความรุนแรงในการแก้ไขปัญา โดยเฉพาะในบรรดาเยาวชน

สื่อมวลชนควรปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรม หรือจรรยาบรรณของสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อมวลชน
 ของรัฐ ควรให้ความสนใจในเรื่องการสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นพิเศษ ควรระมัดระวังที่จะ
 ไม่เสนอเรื่องที่ขัดต่อศีลธรรมอันดีงาม ส่งผลเสียหายต่อเยาวชนของชาติ

ภาคผนวก

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับศาสนา คุณธรรม และจริยธรรม

พระราชดำรัสเนื่องในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๔๙
ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง

“การรักษาอิสรภาพและความเป็นไทยให้ดำรงมั่นคงยืนยาวไป ถือว่าเป็นกรณีฉุกเฉินสำคัญสูงสุด นอกจากต้องอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาดสามารถและสุจริตเป็นธรรมแล้วยังต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั้งประเทศด้วยคือ ประชาชนแต่ละคนจะต้องชวนช่วยสร้างสรรค์ประโยชน์และดำรงอยู่ในคุณธรรมอันสมควรแก่ฐานะของตนๆ คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษา และน้อมนำมาปฏิบัติมีอยู่สี่ประการ ประการแรกคือการรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ประการที่สองคือการรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติในความสัจ ความดีนั้น ประการที่สามคือ การอดทน อดกลั้น และอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด ประการที่สี่คือ การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริตและรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรมสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายาม ปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นโดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์”

พระราชดำรัสในพระราชพิธีเสด็จออกมหาสมาคมรับการถวายพระพรชัยมงคล
ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม พระราชวังดุสิต
วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๔๙

“ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้มาอยู่ท่ามกลางมหาสมาคมพร้อมพรั่งด้วยบุคคลจากทุกสถาบัน ในชาติ ตลอดจนประชาชนชาวไทย ขอขอบใจในคำอวยพรและการเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่ที่ทุกคนตั้งใจจะทำให้ ข้าพเจ้าเป็นพิเศษ รัฐบาลได้จัดงานครั้งนี้ได้เรียบร้อยและงดงาม น้ำใจไมตรีของประชาชนชาวไทยที่ร่วมกัน แสดงออกทั่วประเทศ รวมทั้งที่พร้อมเพรียงกันมาในวันนี้ น่าปลื้มปลื้มใจมาก เพราะแต่ละคนได้แสดงออก และตั้งใจมาด้วยความหวังดีจากใจจริง จึงขอขอบใจทุกๆ คน จิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความปรารถนาดีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทุกคนทุกฝ่ายนี้ ทำให้ข้าพเจ้าเห็นแล้วมีกำลังใจมากขึ้นนึกถึงคุณธรรม ซึ่งเป็นที่ตั้งของ ความรักความสามัคคีที่ทำให้คนไทยเราสามารถร่วมมือ ร่วมใจกันรักษาและพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญ รุ่งเรืองสืบต่อไปได้ตลอดรอดฝั่ง

ประการแรก คือ การที่ทุกคนคิด พูด ทำด้วยความเมตตา มุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงาน ประสานประโยชน์กัน ให้งาน ที่ทำสำเร็จ ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่น และแก่ประเทศชาติ

ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต ในกฎกติกา และในระเบียบแบบแผน โดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำความคิดความเห็นของตนให้ถูกต้อง เทียงตรง และมั่นคง อยู่ในเหตุผล หากความคิด จิตใจ และการประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกันในทางที่ดีที่เจริญนี้ ยังมีพร้อมมูลอยู่ใน ภายในใจของคนไทย ก็มั่นใจได้ว่าประเทศชาติจะดำรง มั่นคงอยู่ตลอดไปได้

จึงขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้ ทั้งประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่า ได้รักษาจิตใจและคุณธรรมนี้ ไว้ให้เหนียวแน่นและถ่ายทอดความคิดจิตใจนี้กันต่อไปทุกอย่างอย่าให้ขาดหาย เพื่อให้ประเทศชาติของเรา ดำรงอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขทั้งในปัจจุบันและในภายหน้า ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลจงคุ้มครองรักษาประเทศไทยให้ปลอดภัยหรือพ้นจากอันตรายทุกสิ่ง และอำนวยความสุขความเจริญ สวัสดิ์ให้เกิดมีแก่ประชาชนชาวไทยด้วยกัน"

การส่งเสริมคนดีได้ปกครองบ้านเมือง

"ในบ้านเมืองนั้นมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมือง มีความปรกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดีให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้"

พระบรมราโชวาทในพิธีเปิดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติ

ณ ค่ายลูกเสือวชิราวุธ จังหวัดเพชรบุรี

ในวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๑๒

ความคิดจิตใจเปลี่ยนคนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อม

"ในบ้านเมืองเราทุกวันนี้ มีเสียงกล่าวกันว่าความคิดจิตใจของคนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อม ความประพฤติที่เป็นความทุจริตหลายอย่างมีทำที่ที่จะกลายเป็นสิ่งที่คนทั่วไปพากันยอมรับและสมยอมให้ กระทำกันได้เป็นธรรม สภาพการณ์เช่นนี้ย่อมทำให้วิถีชีวิตแต่ละคนมีดมัวลงไป เป็นปัญหาใหญ่ที่เหมือน กระแสคลื่นอันไหลพาท่วมทั่วไปหมด จำเป็นต้องแก้ไขด้วยการร่วมกันฝักค้ำสิ่งที่กล่าวนั้น

ในการดำเนินชีวิตของเรา เราต้องข่มใจไม่กระทำการสิ่งใดๆ ที่เรารู้สึกด้วยใจจริงว่าเสื่อม เราต้องฝืน ต้องต้าน ความคิด และความประพฤติทุกอย่างที่รู้สึกว่าจะขัดกับธรรมะ เราต้องกล้าและบากบั่นที่จะกระทำการที่เราทราบ ว่าเป็นความดี เป็นความถูกต้องและเป็นธรรม ถ้าเราร่วมกันทำเช่นนี้ให้ได้จริงๆ ให้ผลของความดีบังเกิดมากขึ้นๆ ก็จะช่วยค้ำจุนส่วนรวมไว้มิให้เสื่อมลงไป และจะช่วยให้ฟื้นฟูคืนดีขึ้นได้เป็นลำดับ"

พระบรมราโชวาทในพิธีเปิดการประชุมยุวพุทธิกสมาคมทั่วประเทศ

ครั้งที่ ๑๒ ในวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๔๙

การมีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง

"พระพุทธศาสนาบริบูรณ์ด้วยสัจธรรมที่เป็นสาระและประโยชน์ในทุกระดับ แต่จะต้องศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ภาวะปัจจุบัน ด้วยศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้องจึงจะเกิดประโยชน์ขึ้นได้

บัดนี้ ประเทศชาติกำลังพัฒนาในทุกด้าน และต้องการความสามัคคี ความสงบเรียบร้อย ผลดีทั้งปวง ดังกล่าว จะเกิดขึ้นได้ด้วยประชาชนมีหลักของใจอันมั่นคง มีศรัทธาและปัญญาอันถูกต้อง และปฏิบัติตนอยู่ใน

ทางที่เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม กรณียกิจอันสำคัญของท่านทั้งหลาย คือการส่งเสริมประชาชนให้มีพระรัตนตรัยและธรรมในพุทธศาสนาเป็นหลักของใจและความประพฤติด้วยศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง คือความเชื่อในเหตุที่แท้ในผลที่แท้ไม่สลับปลับ และปัญญาสามารถรู้ตามความเป็นจริงอันเกิดจากความสงบแน่วแน่ของจิตให้เกิดขึ้นในตนเองก่อนจึงจะสามารถพิจารณาให้เห็นวิธีปฏิบัติเพื่อรักษาส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติได้"

พระบรมราชาวาทในพิธีเปิดการประชุมพุทธสมาคมทั่วราชอาณาจักร
ครั้งที่ ๑๗ วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๒

ปัญหาที่ยากในสังคม

"ปัญหาที่ยากในปัจจุบันทุกวันนี้ เกิดจากเหตุผลหลายอย่าง แต่เหตุสำคัญที่ก่อปัญหาให้มาก คือความขาดหรือความบกพร่องในความเป็นระเบียบและความสะอาดมั่นคงในความประพฤติและความคิดจิตใจของบุคคล องค์การศาสนาทุกศาสนามีจุดมุ่งหมายและภารกิจในการขัดเกลาความประพฤติและจิตใจ ให้บุคคลถึงพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักศาสนาอยู่แล้ว จึงน่าจะทำหน้าที่แก้ปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดีโดยไม่ยากลำบากในการนี้ทุกฝ่ายควรจะร่วมมือกันและส่งเสริมกันอย่างจริงจัง โดยประสานสอดคล้องและควรมีหลักมีแผนการที่แน่นอนเหมาะสมในการสั่งสอนเผยแพร่ธรรม สำคัญที่สุดควรจะได้พยายามปลูกฝังความเชื่อความเลื่อมใสในคุณธรรมความดี ให้เกิดขึ้นด้วยการประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่าง ให้คนทั้งหลายได้เห็นประโยชน์และความดีจากแบบแผนการปฏิบัติและการอธิบายแนะนำที่ประกอบด้วยความเมตตาการุณและควรระมัดระวังอย่างที่สุด ที่จะไม่ประกาศสั่งสอนโดยวิธีการที่จะก่อให้เกิดความคิดโต้แย้งหรือต่อต้านขึ้นในตัวผู้ฟังเพราะการกระทำ ดังนั้นจะไม่ช่วยให้บังเกิดผลดีขึ้นได้เลย"

พระบรมราชาวาทในพิธีเปิดการสัมมนาผู้นำศาสนาในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี
วันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕

การทำงานให้สัมฤทธิ์ผล

"การที่จะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือที่เป็นประโยชน์และความเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียวมิได้ จำเป็นต้องอาศัยความสุจริต ความบริสุทธิ์ใจและความถูกต้องเป็นธรรมประกอบด้วย"

"สิ่งสำคัญที่สุดที่ทุกคนจะต้องมีอยู่เสมอไปในการทำงานคือ ความกระตือรือร้น ความบริสุทธิ์ใจ และอุทิศตน"

พระบรมราชาวาทในพิธีพระราชทานกระบี่และปริญญา

แก่ผู้สำเร็จจากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๒๔

วิชาความรู้กับหลักธรรมทางศาสนา

“ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นหลักสำคัญ ผู้ที่จะสามารถประพฤติชอบและหาเลี้ยงชีพชอบได้ด้วยนั้น ย่อมจะต้องมีทั้งความรู้ ทั้งหลักธรรมทางศาสนา เพราะสิ่งแรกเป็นปัจจัยสำหรับส่งเสริมความประพฤติ และการปฏิบัติงานให้ชอบคือให้ถูกต้องและเป็นธรรม วิชาการกับหลักธรรมนี้มีประกอบกันพร้อมอยู่ในผู้ใด ผู้นั้นจะได้ประสบความสุขและความสำเร็จในชีวิตโดยสมบูรณ์”

พระราชดำรัสแก่ใต้ครูและนักเรียนโรงเรียนราชบุรีสอนศาสนาอิสลาม

วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๑๙

ขอให้มีความสุขด้วยการให้

“คุณธรรมข้อหนึ่งที่ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ ในจิตใจของคนไทยก็คือการให้ การให้ ไม่ว่าจะให้สิ่งใดแก่ผู้อื่น โดยสถานใดก็ตาม เป็นสิ่งที่พึงประสงค์อย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องประสานไมตรีอย่างสำคัญระหว่างบุคคลกับบุคคล และทำให้สังคมมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่น ด้วยสามัคคีธรรม”

“ข้าพเจ้าจึงปรารถนาอย่างยิ่ง ที่จะเห็นชาวไทยมีความสุขถ้วนหน้าด้วยการให้ คือ ให้ความรัก ความเมตตาต่อกัน ให้น้ำใจไมตรีกัน ให้อภัย ไม่ถือโทษโกรธเคืองกัน ให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน โดยมุ่งดีมุ่งเจริญต่อกัน ด้วยความบริสุทธิ์และจริงใจ”

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๖

จิตใจและความประพฤติที่สะอาดและมีระเบียบเป็นรากฐานที่สำคัญของชีวิต

“จิตใจและความประพฤติที่สะอาดและมีระเบียบเป็นรากฐานที่สำคัญของชีวิต ทั้งจิตใจและความประพฤติ ดังนั้นไม่ว่าจะเกิดขึ้นเองได้ หากแต่จำต้องฝึกหัดอบรมและสนับสนุนส่งเสริมกันอย่างจริงจังสม่ำเสมอ นับแต่บุคคลเกิด ดังที่มนุษย์ไม่ว่าชาติใดภาษาใดได้เฝ้าพยายามกระทำสืบต่อกันมาทุกยุคทุกสมัย ทั้งนี้เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยความสะดวก ดังนั้นถึงแม้ว่าเราจะอยู่ท่ามกลางความเจริญรุดหน้าแห่งยุคปัจจุบันอย่างไร เราก็ทอดทิ้งการศึกษาทางด้านจิตใจและศีลธรรมจรรยาไปไม่ได้ ตรงข้ามเราควรเอาใจใส่สั่งสอนกันให้หนักแน่นทั่วถึงยิ่งขึ้น เพื่อให้มีความคิดความเข้าใจถูกต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทั้งหลายที่วิวัฒนาการไปไม่หยุดยั้ง”

พระบรมราชาวาทในพิธีเปิดการสัมมนาเรื่อง การพัฒนาสังคมด้านศีลธรรมและจิตใจ

วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๑๖